

Из смрти у живот – живот у Цркви као једини начин превазилажења страха од биолошке смрти

Све што човек чини у животу јесте последица његових уверења, погледа на свет и тумачења реалности која га окружује, а пре свега тумачења темељних питања људске егзистенције, смрти и живота. Овде не стављамо случајно на прво место смрт па потом живот, јер управо кроз начин поимања и третирања смрти човек гради и схватање живота– од смисла који за њега има смрт зависи који ће смисао дати животу. Овај принцип важи и за Цркву, јер све што се у Цркви дешава јесте израз вере и начина разумевања проблема смрти и живота.

Сваки хришћански говор о човеку захтева повратак на библијски извештај о стварању света и човека. Чин стварања човека је према отачком богословљу првенствено дело доброте и љубави Божије. Љубављу покренут, изван сваке нужности, Бог својом стваралачком вољом призива човека из непостојања у постојање, из небића у биће. Иако то чини од праха земљског, Он га ствара по својој слици и прилици, дарујући му тиме највеће достојанство међу створењима и пружајући му потенцијал за учествовање у блаженом божанском животу за вечност. Једном речју, човек је као створено биће пролазан и смртан, и то онтолошки смртан, али је по љубави Божијој створен за вечност, вечну радост и вечну пуноћу живота као заједнице са Богом.

Библијски опис стварања човека нам указује и на блискост Бога и човека. Човек добија живот као дар од Бога и тај људски живот представља највећи потенцијал који он као биће има и са којим се одазива на призив Божији. Живот, према томе, није само последица сједињења природних

елемената у човеку, па самим тим и човек није самобитно биће, тј. биће које своје постојање црпи из себи самог, него управо из интеракције са Богом, светом и другим човеком. Биолошки опстанак се осигурава у односу са светом и људима, али и увек остаје условљен нужностима и законитостима овога света, живот у правом смислу, који превазилази биолошке законе природе, постиже се искључиво у заједници са Богом. Управо кроз такву заједницу првоздани човек Адам је требало да превазиђе законе природе и уздигне се изнад пропадљивости и смртности. Међутим, он овај циљ није испунио, већ је падом прекинуо заједницу са Богом, лишивши се истинског живота и доведши се у стање смртности.

Тако нас библијски наратив доводи до чињенице која је човека својом неминовношћу кроз историју увек изнова заокупљала и надахњивала. О чињеници да је човек једино живо биће које поставља питање о смрти, бесмртности и смислу живота уопште као сведочанства сведоче бројни споменици: од Упанишада и Веда, преко Тибетанске и Египатске књиге мртвих, до античких и савремених филозофа, и наравно овог библијског текста. Свест о смртности је део универзалног људског искуства, и она сама по себи из дубина човекове душе дозива идеју о бесмртности - ова идеја, пак, човеку није страна него му је дата од искони, и представља средишњу тему интелектуалног, духовног и религијског живота.

Али како дефинисати смрт? Платон је видео смрт као пут ослобађања душе од окова тела и повратак у свет идеја коме је припадала пре сједињења са телом. Сократ са радошћу испија чашу отрова цинично се смејући у очи Атињанима, јер смрт која наступа њему омогућава потпуну слободу од свих спрега тела. О овоме нам сведочи и сам Платон у свом делу *Апологија Сократова*. Међутим већ је и Аристотел, Платонов ученик, почео да оспорава овакав начин поимања бесмртности душе и

живота после смрти. За разлику од античке философије, хришћанска антропологија препознаје два облика смрти или смрт која има два карактера, с једне стране, будући да је човек биће саздано од душе и тела, смрт се дефинише као раздвајање душе и тела – ово је биолошка смрт. Међутим, она може бити не само биолошка него и духовна. Под духовном смрћу Оци Цркве виде неспособност човека за општење са Богом. Она је присутна у људском животу пре него што наступи биолошка смрт настављајући се и у вечности. Духовну смрт Свети Григорије Палама описује следећим речима: „Где је почетак истинске смрти, која је творац и виновник и привремене и вечне смрти душе и тела? Није ли у простору живота? И зато је, авај, човек сместа осуђен на изгнанство из раја Божијег, јер беше стекао живот који је био раван смрти и неприкладан за божански рај.“¹ Исто тако, апостол Павле оне који немају слободну заједницу са живим Богом, назива „окреченим гробовима“ тј. назива мртвацима оне који су само биолошки живи али не живе по Богу, немају заједницу са Богом. А биолошка смрт представља прекид живота и води растакању и нестајању тела, но велика енигма остаје шта се дешава са душом након њеног раздвајања од пропадљивог тела.

У Средњем веку човек је живео у свету који је са Богом почињао и са Богом се завршавао. У таквом контексту он је живео у свесном очекивању смрти, спремајући се за хришћански крај и сусрет са Творцем. На прелазу из Средњег у Нови век, европски човек је све мање гајио поверење у Бога као оне силе која воли и штити свет, постепено се окрећући себи и својим капацитетима, и тиме започевши модерну епоху нарцистичке омнипотенције. Затвореном у светоназору који искључује све мимо људске сазнајне и стваралачке моћи, у човеку је настала унутарња

¹ Свети Григорије Палама, „Писмо монахињи Ксенији“, гл. 15, Сабрана дела том 8, изд. Беседа, Нови Сад 2016, стр. 251

празнина и немоћ, која је пробудила незадрживи, необуздани страх пред неизвесношћу коју смрт са собом носи.

Покушавајући да се избави од очајања и песимизма, човек је дуго прибегавао науци, надајући се да ће помоћу ње суштински изменити људски живот, а можда победити и смрт. Другим речима, наука је требало да прерасте у нову религију која би без Бога могла човеку пружити бесмртност. Смрт је тако за рационалног човека постала најпре наразрешива загонетка а онда временом прерасла у страх, казну и ужас. Страх од смрти, дакле, не само да није ишчезао у човеку данашњице, већ је присутнији и израженији у њему него икад раније. Међутим друштво се не суочава са овим страхом – смрт се потискује и одлаже на периферију, док средишње место у култури добијају друге, „ведрије“ теме. За Карла Јунга питање смисла живота и смрти, питања су која не само да спонтано искрсавају већ о којима човекова (болесна) душа тражи да говори очекујући било какав одговор. Уосталом, зар Фројд није деценијама кружио око метафизичких проблема човековог постојања, не могавши да нађе за себе друкчије решење осим скептичког или атеистичког, али увек свестан не само неминовности постављања тих проблема, већ и могућности друкчијих решења?

Толстој се нпр. питао како човек може уопште мирно да живи, а да себи није дао никакав одговор на изазов смрти која га вреба сваког часа. Он не само да није могао да замисли да човек може остати равнодушан или миран пред вечним питањем смрти и бесмртности, већ је захтевао од себе и других било какав одговор на то питање. И Виктор Франкл је тврдио да је проналажење смисла живљења једна од основних човекових потреба. Стање данашњег друштва потврђује све ове претпоставке, пошто смо сведоци да је упорно истицање благодети савремене цивилизације

резултирало човековим везивањем за овај живот и тако, парадоксално, посредно довело до појачања интензитета страха од смрти.

Насупрот данашњој култури намерног заборављања смрти, отачко предање је изнедрило потпуно супротно начело, прогласивши једном од највећих врлина сећање на смрт – *memento mori* – свакодневно и непрестано сећање на смрт. Ово је најинспиративнији регулатор живота и подстицај да се трага за превазилажењем смрти. Да би се дошло до јединственог и целовитог става према смрти, који може бити само плод доживљаја, потребно је најпре сукобити се са страхом од смрти. Ако не желимо да останемо целог живота у страху, неопходно је савладати тај страх. *Memento mori* -свакодневно суочавање са смрћу - подразумева и доживљај смрти и освешћење потребе да се она превазиђе, а човеку је пре свега потребно да доживи смрт као бесмисао како би научио да цени живот.

Православни богослов Александар Шмеман истиче потребу да хришћанство открије изгубљену свест о смрти као највећој људској трагедији. Тако на једном месту он карактеристично истиче: „Изнова открити смрт значи пре свега изнова открити разлику између хришћанског, секуларног и хуманистичког разумевања смрти“². Стога, помирљив став према смрти и њено прихватање као природног завршетка живота није хришћански. Смрт није Богом створена, већ представља неприродно и трагично стање.³

Ово трагично стање у коме се човек, саздан по лику Божијем, нашао, је за Бога неприхватљиво, те у својој безграничној љубави Он не дозвољава да човек остане у стању пале и смрти подложне творевине, него

² Александар Шмеман, *Литургија смрти и савремена култура*, изд. Каленић, Крагујевац 2014, стр. 94.

³Упореди: Александар Шмеман, *Литургија смрти и савремена култура*, изд. Каленић, Крагујевац 2014, стр. 94.

преузима на себе људску природу, постајући „у свему подобан нама осим у греху“.Ово је вера апостолска и светоотачка коју Црква исповеда: Сам Син Божији, друго лице Свете Тројице узима на себе од Пресвете Богомајке људску природу и приноси се на крсту за живот света. Христовим приношењем на крст и његовом крсном смрћу Бог се спушта у крајњу таму људског постојања-непостојања и из ње просијава *нови живот у новој твари*.

Свети Григорије Палама описује ову тајну спасења у Христу речима: „Пошто је због човекољубља постао човек, Син Божији је умро само телесно, јер је његова душа растављена од Тела, али се није растављала од Његовог Божанства, и зато је васкрсао и Своје Тело узнео на небо у слави; тако је и са онима који су овде на земљи поживели угледајући се на Бога“⁴. А управо ово угледање на Бога о коме говори светитељ, се пре свега постиже животом у Цркви, као простору испуњавања првобитног назначења човека тј. уподобљавања Богу.Христово васкрсење је победа људске природе над смрћу захваљујући ипостасном јединству коју је имала са божанском природом у Логосу Божијем - другим лицем Свете Тројице. Богочовек је победио смрт и објавио роду људском кроз себе нову твар али и живот те нове твари коју назива животом Царства Божијег.

Царство, пак, Божије није ништа друго до тријумф љубави Божије над смрћу, где се човеку даје могућност поновног општења са Богом ван окова и стега смрти. Хришћани су вером у васкрсење ослобођени од смрти, а истинска слобода искључује било какву врсту страха – због тога апостол Павле поручује Галатима: „Стојте дакле чврсто у слободи којом нас Христос ослободи“. Сенка и страх од смрти ишчезавају и губе се пред светлошћу вере. А управо тај ослобађајући акт вере је пут, односно начин

⁴ Свети Григорије Палама, „Писмо монахињи Ксенији“, гл. 15, Сабрана дела том 8, изд. Беседа, Нови Сад 2016, стр. 251

усвајања спасоносног дела Христовог. То је жива вера - не убеђење, идеја или уверење у постојање неке свемоћне божанске силе, већ поверење у Христа и поверавање целог свог живота Њему. Та вера је жива зато што је синоним за живот - живот у Христу односно по Јеванђељу. Она налази своје отеловљење у Тајни крштења. Прихватање Христа вером се остварује кроз Тајну крштења која опет није пука формалност, већ преумљење - управо у смислу одрицања од старог, палог човека, одвојеног од Бога, и облачења у новог, преображеног човека сједињеног са Богом. Крштење, као смрт старог човека, је тријумф над страхом од смрти и његовим дејством у свакодневном животу. Самим тим живот хришћана је израз слободе од смрти, иако је смрт као што каже апостол Павле остала „последњи непријатељ“.

Дакле, сама тајна крштења -ступања у Цркву - подразумева умирање с Христом зарад васкрсења с Њим. Надаље, и сам живот у Цркви који врхуни у Литургији, исто тако представља учешће у тајни тела и крви Христове, односно у тајни смрти и васкрсења Његовог, а истовремено и предокушај живота вечног. Јасно је да слобода од смрти коју хришћани живе и славе у литургијским сабрањима носи и одређени етос живота који је у суштини аскетски, јер борба против смрти значи борбу против закона овога света, огрезлог у страху и злу.

И Свети Исак Сиријски се надовезује на Павлово учење о старом и новом човеку. Једна од његових најпознатијих поука гласи: „ако умреш пре него што умреш, нећеш умрети ни када будеш умро“. Ова мисао изражава свест о томе да је неопходно умрети за овај свет – стари човек је онај који мисао и испуњење живота налази у овом свету, а смрт пре биолошке смрти подразумева умирање за такав живот, односно преумљење - спознају о ништавности пролазног света и учешће у вечном Богу. Истовремено, смрт старог човека подразумева рађање новог човека и

преображеног живота - рађање живота у вери у Христа васкрслога, Победиоца смрти, који је, онима који верују, обећао вечни живот рекавши: „Ја сам васкрсење и живот: који верује у мене, ако и умре, живеће“ (Јн 11.25). За Исака Сирина умрети не значи помирити се са смрћу, него схватити да је истински живот неисцрпан и не може се засновати ни на чему овоземаљском.

Кроз црквене литургијске и химнографске текстове, молећи се свакодневно на богослужењима: „да крај живота нашег буде хришћански, без бола, непостидан, миран...“, хришћани увек и изнова пројављују непрекидни подвиг превазилажења страха од смрти те ишчекивање укидања смрти и васкрсење са Христом. Та свест Цркве је најсавршеније изражена у васкршњим химнама: „Јуче се погребом с Тобом, Христе, данас устајем с тобом Васкрслим. Јуче се распех с Тобом, Ти ме сам прослави с Тобом, Спасе, у царству твоме“, а затим: „Празнујмо умртвљење смрти, разорење ада, почетак новог живота вечног....“ и на крају у најрадоснијој химни Васкршњег славља: „Дан Васкрсења, и просветлимо се слављем и загрлимо један другог. Рецимо и онима који нас мрзе: браћо! Опростите све Васкрсењем и тако ускликнимо: Христос васкрсе из мртвих смрћу смрт победи и свима у гробовима живот дарова“.